



# **Sociální integrace ve stáří:**

---

**Neformální sociální sítě seniorů a místo příbuzných v nich.**

# Pojem sociální síť

---

- ... síť jako skupina sociálních vztahů... mezi skupinou aktérů, které je vzájemně propojují.“ (Emirbayer, Goodwin 1994)
- ... soustava **reciprocitních** sociálních vztahů mezi třemi a více lidmi a interakce z nich vzešlé s **šancemi a omezeními**, která přinášejí.“ (Buštíková, 1999: 193)

# Odlišnost konstruktů

---

- **Sociální sítě**

Stárnutí- sociální sítě? Elementy sociálních sítí seniorů?

příležitosti/bariéry navazování nových kontaktů ve stáří?

kontinuita v ŽD?

- *Teorie*

- **Sociální podpora**

# Význam kontaktů/sociální integrace

---

- komunikace osobně relevantních obsahů,
- participace na sdílených aktivitách včetně
- trávení neformálního sociálního času
- podpora: sociální kontakty vytvářejí rámec pro směnu podpory.

# Typy vztahů v sociálních sítích

---

- Vztahy, kde dochází ke směně **statků**...
- komunikační vztahy směny **zpráv**
- **instrumentální** vztahy
- vztahy, kde jsou vyjadřovány **city**
- vztahy **moci a autority**  
(*rovnoprávné/hierarchické*)

(podle Knoke, Kuklinski 1991)

# Typy sociální interakce:

---

- **osobní setkání**
- **telefonické**
- **písemné kontakty**
  
- *„Osobní setkání budou stále více nahrazována písemným stykem nebo stručnějším telefonním či dokonce elektronickým. Nové formy kontaktů budou možný častější, ale budou vždy stručnější a citově studenější“*
  - Vohralíková, Rabušic, 2004

(Dnešní a budoucí) senioři a nové technologie?

---

**T a b u l k a 4.5 Frekvence interakcí dětí ve věku 45 až 59 let s jejich rodiči (v %)**

	muži	ženy	celkem
1x týdně a častěji	63	65	64
1x do měsíce	14	12	13
několikrát do roka	18	16	17
nikdy	5	7	6

*Zdroj: Vidovičová, Rabušic, 2003.*

- 
- ... Říkám, kdybych je neviděla \_  
dlouho, tak to by bylo pro mne zlé.  
Já musím syna vidět každý den. Já  
ho, každý den ho vidím, protože  
každý den jdu ještě do té boudy ...  
Tak tam jsem a potom večer přijde \_  
A vnučky taky sem tam přijdou,  
takže \_. Říkám, já jsem naprosto  
spokojená s tím, jak to je. /72letá  
vdova/



# Heterogenita seniorské populace- typologie sociální integrace seniorů. Výzkum *Senioři*

---

- **68letá vdova:** Navštěvuje bratra, jezdí za ní nevlastní syn, rozumí si i s vnoučaty. Každý týden s kamarádkami: turistické výpravy, divadlo, koncerty, cukrárna. Pěvecký soubor. Dobré sousedské vztahy.
- **80letá vdova:** zůstává nejraději v bytě, čte si, dívá se na televizi, ale jinak se „s lidmi cítí dobře“
- **75letá vdova:** Nikdo ji nenavštíví, děti se hádají o dědictví. Kvůli zdraví nemůže nikam sama chodit, stydí se za berle. Cítí se velmi osamělá.



# **TYOLOGIE sociální integrace**

(Projekt Senioři ve společnosti. Strategie zachování osobní autonomie)

---

- sociální angažovanosti seniorů v bohatých neformálních sítích
- dobrovolná samota „introvertních“ seniorů
- nedobrovolná osamělost

## Charakteristiky kontaktů/vztahů/směny podpory - rozdíly podle

---

- rodinný a rodičovský status (životní partner!, děti)
- gender
- potřeba seniorů
- sociální status
- bydliště
- kvalita vztahů (nyní a dříve)
- osobnostní charakteristiky

# Životní partner

---

- psychické a sociální potřeby seniorů (sounáležitost, sdílení, potvrzování identity...)
- well-being
- aktivita
- instrumentální pomoc, i péče (primární pečovatelé)
- ekonomické (dva příjmy!)

„noví“ životní partneři?

# Důvěra ve vztahu (celoživotní negociace)

---

- *... je to dlouholeté soužití, prověřené poznání – cituju Horníčka \_ těžko se dá říct, že je to láska \_ je to léty prověřená skutečnost porozumění, něhy a tolerance /69letý muž/*
- *... nejdůležitější je, že se na ni můžu spolehnout \_ vycházíme spolu dobře. Co nebylo, ale může být /smích/ \_ asi jako každé manželství, máme se rádi, to je důležité. /70letý muž/*



---

**Senioři bez partnerů  
rozvedení/ovdovělí/singles**

# Senioři bez partnerů (rozvedení/ovdovělí/singles)

---

- důležitá **doba pro „adaptaci“**  
(*alternativní vztahy?*)
- rozvedení: riziko **narušení vztahů**  
**rozvodem** (*jaká pravidla pro kontakty s nimi, pomoc a podporu?!*)
- **ovdovělí bez dětí** (dřívější orientace na manžela/ku – *co potom?*)
- **nesezdaná kohabitace seniorů** - riziko pro vztahy s dětmi

# Dospělé děti

---

- Kontakty: Rodinná setkávání běžná/mimořádná. „*Family formation*“. Sounáležitost/autonomie. Vyjednávání. Pravidla.
- V rámci kontaktů:
- 3/5 pomáhají „pravidelně“ rodičům s fyzicky náročnými pracemi,
- více než 1/2 s běžným chodem domácnosti, nákupy (spíše jen občas),
- citovou oporu téměř všechny
- kognitivní pomoc více než 90 %
- minimální podíl pomoc s osobní hygienou a finanční podporu rodičů.



# Limity kontaktů s dětmi/pomocí:

---

- *Vztahy s dětmi si nemůžu vynachválit, jen se bohužel vidíme málo díky té vzdálenosti.*
- *... Já když cítím potřebu, no tak skočím za synem. Ale moc často to není, protože oni nemají čas, oni jsou v zaměstnání oba dva, oni každý den vstávají o půl čtvrté ráno, tak oni chtějí tu sobotu a neděli si také trochu odpočinout.*

# Gender seniorů ...

---

- Genderové diference v rozsahu, struktuře osobních sociálních sítí seniorů (ženy/muži?)
- Dcery komunikují podstatně častěji s **matkami** než s **otci**.
- Komunikace **otců** se syny ve vazbě na profesi, zaměstnání.
- Návštěvy rodičů syni jako povinnost, dcery jako „radost“.



---

Ž E N Y  
(MATKY ....  
i dcery)

!

... manažerky  
příbuzenských  
vztahů

# Kontakty/pomoc a potřeba i na straně seniorů

---

- Potřeby v rámci každodennosti („normálního“) stárnutí, potřeby v krizi
- Potřeba určitých druhů pomoci/ rozsahu: problematičnost pravidelné, náročné, dlouhodobé p.
- Mění se potřeba - dynamika poskytování typů podpory

# Krize (individuální). Ovdovění, rozvod, vážné onemocnění... a kontakty/pomoc

---

- „... přechodný stav vnitřní nerovnováhy způsobený kritickými událostmi nebo takovými životními událostmi, které vyžadují změny a řešení.“

Špatenková 2004: 15

## KRIZE

- **Vývojové**
- **Situační**
- **Kumulované**
  - ... *epizodické, chronické*

# Kontakty (pomoc) a vzdělání

---

- Vzdělanostní status, třídní postavení, profese...

vzdělanostní, třídní  
diferenciace sociální  
integrace ve stáří

- seniorů
- dospělých dětí

# Kontakty (pomoc) a geografická proximita

---

- Kriterium vyjednávání:
  - ... *Bratr manžela to bere tak, že když babička bydlí u nás, úklid a běžné věci máme obstarávat my. Je to vnucené pravidlo. Babička bydlí u nás a platí inkaso, máme se tedy o ní postarat v běžných situacích...*
- Vliv na druhy a intenzitu pomoci/podpory!
- Geografická blízkost: Vyšší senzitivita dětí k potřebám rodičů & prostor pro emocionální disonanci.

**Tabulka 4.3 Bydliště rodičů vzhledem k bydlišti dcery (v %)**

	žije společně s dcerou	v sousedství	ve stejném městě	v jiném městě ČR	žije v zahraničí
žijí oba rodiče	6,0	18,1	28,9	43,0	4,0
jen matka	16,1	12,9	27,4	40,4	3,2
jen otec	7,1	7,1	35,8	50,0	-

*Zdroj: Možný, Přidalová, Bémovcová, 2003.*



# Rozpor?

---

- „Výběrová šetření ukazují, že na jedné straně jsou deklarovány převážně **dobré rodinné vztahy**, na druhé straně je jednoznačně **preferováno oddělené bydlení generací.**“

(Vohralíková, Rabušic 2004: 57)

# Převaha pozitivně hodnocených vztahů

---

- *Výzkum Autonomie seniorů:*
  - výborně více než polovina,
  - zhruba třetina ambivalentně
  - necelá desetina špatně
- dospělé děti o vztazích s rodiči:
  - citové vazby, reciprocita, sociální normy
- strategie udržování dobrých vztahů

# Historie vztahů R-D

---

- *... starší sestra... je od malička na ní vázaná... spíše jí více rozumí, mně na to tak ani čas nezbyvá... Taký podle toho, koho má ráda ona. Třeba mou dceru má hrozně ráda, ale se synem se moc nestýkají.*
- *... Se starší dcerou se rodiče neshodli. Proto se nenavštěvují... se starší sestrou jsme se stále hádaly, proto se o rodiče nestará a ani je nenavštěvuje. Nenavštívila otce, ani když byl těžce nemocný.*

- 
- 
- Osobnostní charakteristiky seniorů

# System podpory

---

S čím se seniorům pomáhá/co se organizuje

- namáhavými domácími pracemi, nákupy
- běžným chodem domácnosti,
- styk s úřady
- moderní technika, technologie,
- doprava (lékař),
- údržba v bytě, domě
- finanční
- péče
- citová opora, kognitivní

# KDO pomáhá? Kdo pomáhá s čím?

## Modely:

---

- **Hierarchický, kompenzačně substituční model**
  - manželští partneři → děti → vzdálenější příbuzní → sousedi, přátelé, formální organizace
- **Úkolově specifický model**
  - určité typy vztahů určitou pomoc – nezaměnitelnost
- **Funkční specifičnosti vztahů**
  - z různých sociálních vztahů lze čerpat podobné typy podpory. *Vyjednávání!*

# Rodinné podpůrné systémy

---



***Kolektivistický***

***Individualistický***

# Rodinné podpůrné systémy – modely:

---

## ○ ***Kolektivistický***

- akcentuje význam příbuzenských pout, rodinnou odpovědnost a závazek, nezřídka *paternalismus* vůči starým lidem.

## ○ ***Individualistický***

- hodnota autonomie členů, nižší intenzita kontaktů a osobní angažovanosti v poskytování péče, větší ochota využít formální systém služeb.

- Pozdně moderní společnost – modely?





# Motivace k pomoci

---

- emotivní
- orientovaná na pravidla (normy)
- kompenzační
- orientovaná na vztahy

Možný 2004

viz teorie příbuzenských vztahů a směny pomoci

# Vyjednávání pomoci-“pravidla“

---

## ○ Gender **dospělých dětí:**

- *... normálka, chlapi těžké práce a ženské babské, ... Pomoc ji zajišťují většinou já, neboť spíš než bratr ji můžu zajistit osobní hygienu. Mám taky větší trpělivost si s maminkou povídat, cítím potřebu jí usnadňovat a zpříjemňovat život...*

# Pravidlo: kompetence

---

- ... *Tak podle toho, o co jde. Pokud je potřeba něco spravit nebo tak něco, tak brácha, no pokud jde o něco, čemu zase rozumím já, tak to je na mně. To je třeba pomoc při nějakém vyřizování na úřadech a tak. Jinak švagrová je zdravotní sestra, takže pokud jsou nějaké zdravotní potíže, tak nastupuje ona, no a můj manžel samozřejmě rozumí všemu (ušklebuje se a směje), takže ten chodí a do toho všeho kecá.*

# Pravidlo: bydlení

---

- ... *no, já s manželkou tam jezdíme občas, ale sestra s dětma a druhem jí pomáhají, ona s nima bydlí v jedné domácnosti.*
- Pravidlo „ekonomické síly“ (na straně dětí/seniorů)?

- 
- **Vyjednávání organizace pomoci mezi sourozenci: reciprocita.**
  - **Vzorec: pomoc, je-li potřeba, s čím a kdy je třeba** (*contingent exchange perspective*).
  - Příbuzenstvo - **latentní matrice** (Riley)
    - Řeháková: „*Hlavním cílem kontaktů je pro obě strany ujištění, že o sobě vědí, že o sebe mají zájem, a že jsou ochotné si poskytovat pomoc a podporu.*“

# Autonomie **i** sociální vazby

---

- **Dostupnost pomoci druhých jako podpora autonomie!**
- Pocit osobní autonomie v kontextu *častých* kontaktů či pomoci



# Snaha seniorů o udržení **reciprocity** vůči dětem

---

- ... *já pomáhám jí, ona mi na oplátku, ...* (pomoc a podpora) *absolutně oboustranná...*, (matka) *chce být platným členem rodiny*
- ***Význam reciprocity ve vztazích typický pro moderní - smluvní společnost!***
  - „Rodiče, kteří umísťují své děti do jeslí, si pořizují vstupenku do domova důchodců?“

# Dilemata nesoběstačného stáří

---

samostatné  
bydlení

*VS*

vícegenerační  
soužití

rodinná pomoc

*VS*

institucionální  
asistence



# Osobní péče

---

- nejasnost „závazků“ (hodnot, norem) dospělých dětí → ke starým rodičům
- nejasnost „práv“ rodičů → vůči dětem

## **ambivalence:**

- důraz na vlastní odpovědnost, ohleduplnosti vůči potomkům, nechtějí prosazovat své potřeby „za každou cenu“  
*zároveň*
- mnozí spoléhají, že rodina jim v případě potřeby pomůže „dle svých možností“, včetně přistěhování

# Postoje seniorů k formálnímu systému péče

---

- Pečovatelská služba
- Domy penziony, dům s pečovatelskou službou
- Domovy důchodců
- *„Kdo jsou ti, co volí domovy důchodců?“*
- LDN

# Dospělé děti - hypotetické úvahy o pečování (*filial anxiety*)

---

Zvažovány:

- podmínky, zdroje dostupné k zvládnutí,
- individuální a rodinné konsekvence
- způsoby zajištění osobní péče o rodiče
  
- *Případná* péče o nesoběstačného rodiče - dva pilíře:
  - domácí pečovatelská/zdravotní služba (denní stacionář)
  - širší rodina.

# Péče - limitující faktory na straně dětí

---

## **Placená práce** (renesance tématu harmonizace práce a rodiny: prokreační + původu)

- ... *jako samoživitelka bych nemohla opustit zaměstnání...*
- ... *Jestliže by mi stát věnoval tolik financí, aby to stačilo na mou domácnost, klidně se o ně budu starat, ale přála bych si, abych měla podobné příjmy jako když pracuji*
- ... *Nemohla bych zůstat doma a žít z podpory.... Nevím, jak by to dopadlo, ekonomicky bysme se neudrželi \_ to teda zatím nevím. V naší napjaté ekonomické situaci, to nevím\_*

# Reálně poskytovaná péče

---

- snaha „udržet rodiče mimo instituce tak dlouho, jak je to možné“
  - psychická zátěž
  - omezení autonomie
- Zpochybňována kompetence rodiny
  - Otázka: *Kontrola kvality péče, sankce?!*

# Stát

---

- „ na sebe v minulosti převzal nemalou část rodinných funkcí a rodiny se naučily na jeho pomoc spoléhat, takže staří „s úlevou osvobozují“ své děti ze závazků vůči nim a střední generace necítí vždy náležitou míru odpovědnosti za péči o stárnoucí rodiče.



???

---

- „Spolu se solidaritou ekonomickou klesá však i míra vzájemné podpory emoční. Slábne afektuální a konsensuální blízkost mezi generacemi.“

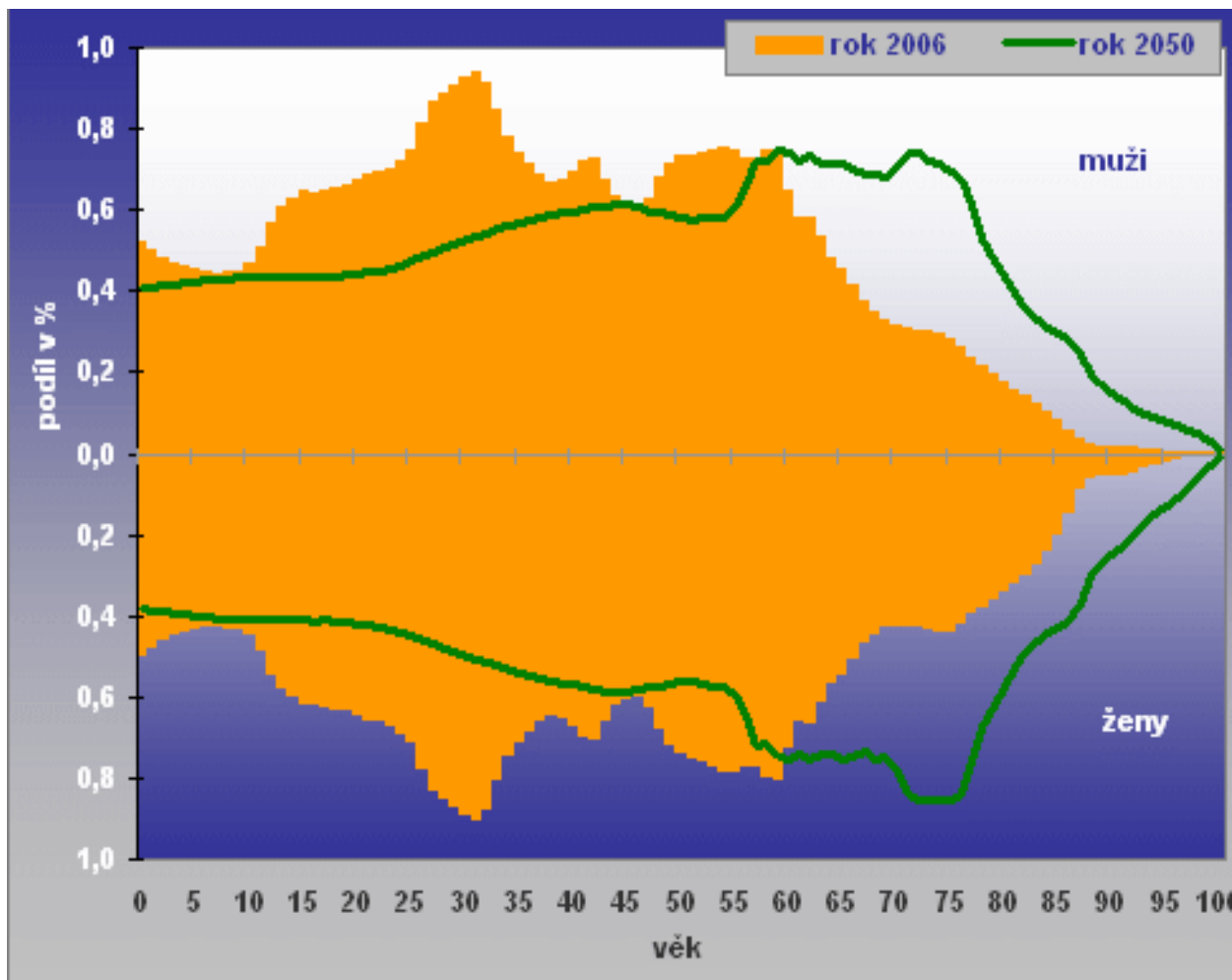
???

---

○ **Podpora:**

- „... úbytek dětí a následně i vnuků. Budoucí možnosti mezigenerační solidarity limitovány snižujícím se počtem potenciálních pečovatelů.“
- Tlak **na ekonomickou aktivitu žen.**





**Graf 1: Reálná a předpokládaná věková struktura obyvatelstva České republiky v letech 2006 a 2050**

# Prognóza

- 
- **V roce 2050 by měly být již necelé dvě pětiny všech obyvatel České republiky starší 59 let**, což v absolutním vyjádření představuje více jak 3,6 milionu osob (*oproti 2,1 milionu seniorů v roce 2006*). Nárůst podílu této složky obyvatelstva přitom nebude již zejména na úkor složky dětské, ale půjde roku v ruce rovněž s poklesem podílu produktivní složky obyvatelstva.

## Stárnutí skupiny seniorů (2050)

---

- **věková skupina 70-79 by měla ve srovnání s rokem 2006 vzrůst o 96 %, skupina osob ve věku 80 a více let dokonce o plných 175 %. Tzn. i samotná seniorská populace postupně stárne.**